

Никитюк Ю. А.

*кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу
економіки природокористування в агросфері
Інституту агроекології і природокористування
Національної академії наук України*

Nykytyuk Yu.A.

*Candidate of Agricultural Sciences, Senior Research Fellow,
Senior Research Fellow of Economy Department of
Nature Management in the Agricultural Domain,
Institute of Agroecology and Environmental Management of
National Academy of Sciences of Ukraine*

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ЛІКАРСЬКОЮ РОСЛИННОЮ СИРОВИНОЮ: ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

EXTERNAL DEVELOPMENT IN TRADE OF THE MEDICINAL VEGETABLE RAW MATERIALS: ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC ASPECTS

Анотація. Проаналізовано сучасний стан і тенденції розвитку зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною. Виявлено основні закономірності та еколого-економічні особливості розвитку зовнішньої торгівлі на вітчизняному ринку лікарської рослинної сировини. Визначено показники динаміки експорту та імпорту на ринку лікарської рослинної сировини України, а також їх товарна та географічна структура. Запропоновано еколого-економічні заходи стимулювання розвитку зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною. В межах зазначених заходів обґрунтовано необхідність проведення ефективної протекціоністської політики з метою забезпечення імпортозаміщення препаратів з лікарської рослинної сировини вітчизняного виробництва, а також упровадження сучасних методів управління і системи інтегрального контролю показників її якості та безпеки.

Ключові слова: зовнішня торгівля, ринок, лікарська рослинна сировина, еколого-економічні аспекти, розвиток.

Вступ та постановка проблеми. Динаміка розвитку світового ринку лікарських препаратів на основі сировини рослинного походження демонструє підвищений попит на лікарську сировину, що є складовим компонентом продукції фармацевтичного, парфюмерно-косметичного, харчового, лакофарбового, шкіряного, текстильного, поліграфічного, металургійного та ряду інших виробництв. Для підвищення рівня відкритості галузі лікарського рослинництва необхідно створювати для національних підприємств, організацій більш сприятливі умови щодо виходу на зовнішні ринки. Саме тому постає питання визначення еколого-економічних переваг країни у міжнародній торгівлі для подальшого формування оптимальної структури зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною. Проблема формування екологічно збалансованої зовнішньої торгівлі України набула актуальності також після прийняття нею зобов'язань, які випливають з її членства в СОТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та прикладні аспекти розвитку ринку лікарських рослин висвітлені у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як О. Березін, С. Гарна, Т. Мірзова, Б. Семак, О. Тихонов, А. Швець та ін. Проте в умовах диверсифікації економіки зростає необхідність взаємодії між галузями, які при організації власного виробництва використовують продукти інших сфер. У даному контексті ринок лікарської рослинної сировини являє собою систему економічних взаємовідносин в виробничій, переробній, збутовій та природогосподарській сферах [4]. Тому ефективне функціонування вітчизняного ринку лікарської рослинної сировини передбачає необхідність його деталь-

ного еколого-економічного аналізу в контексті розвитку зовнішньої торгівлі.

Дійсно, значним поштовхом для розвитку ринку лікарської рослинної сировини в Україні є збільшення обсягів зовнішньоекономічної торгівлі. Водночас такі зміни можуть негативно впливати на вітчизняну галузь лікарського рослинництва та зробити її надто чутливою до змін у світовій кон'юктурі. Зазвичай національні товаровиробники не мають змоги конкурувати з європейськими, що зумовлено такими факторами, як застаріле обладнання, низька якість продукції, нестача потрібних потужностей для ефективного виробництва тощо.

З огляду на викладене, у статті поставлено завдання проаналізувати тенденції розвитку зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною та запропонувати еколого-економічні заходи стимулювання ринку такої сировини.

Виклад основного матеріалу. Сьогоднішній стан зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною України характеризується тенденцією до зниження обсягів експортної торгівлі, яка супроводжується нестабільними імпортними поставками. Наразі ринок лікарської сировини в Україні заповнюється в тому числі продукцією з країн Азії та Африки і говорити про екологічну безпеку даної продукції не варто як і про якість сировини на відповідність її європейським вимогам.

Баланс ринку лікарської рослинної сировини та аналіз обсягу імпортованої лікарської сировини ускладнюються особливістю товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності оскільки лікарські рослини включаються в кілька кодів товарних позицій. На рисунку 1 представлена

експертна оцінка обсягу внутрішнього ринку лікарської рослинної сировини в Україні [5; 7] на підставі даних про імпорт, експорт та виробництво.

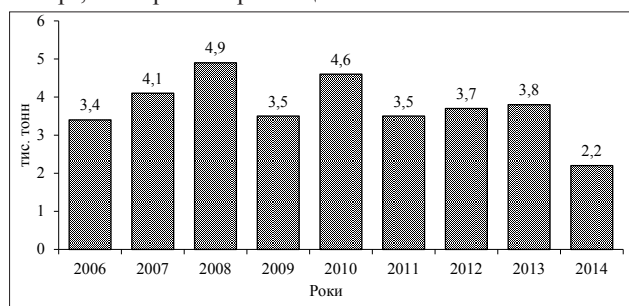

Рис. 1. Обсяг внутрішнього ринку лікарської рослинної сировини в Україні у 2007–2014 рр., тис. тонн

Середньорічний показник імпорту лікарської рослинної сировини в Україні коливається близько 2 тис. т продукції. При цьому найвищий рівень імпорту був відзначений у 2008 р. (рис. 2). У 2009 р. обсяг імпорту лікарської рослинної сировини знизився на 0,67 тис. т (у грошовому вираженні на 1,38 млн дол. США) і досяг рівня в 1,77 тис. т продукції на суму 4,4 млн дол. США. 2011–2012 рр. засвідчили зниження обсягів імпорту лікарської рослинної сировини. Протягом 2013 р. в Україну було імпортовано 1,09 тис. т лікарської рослинної сировини на суму 2,87 млн дол. США [9; 10].

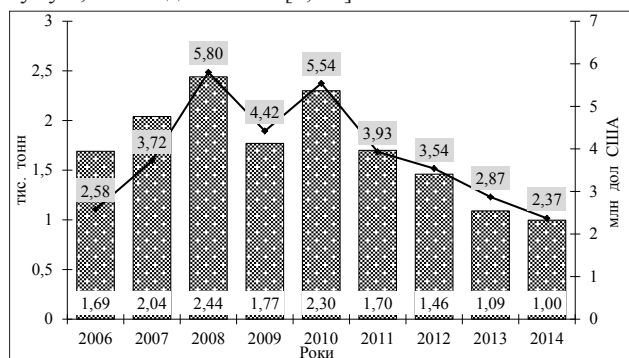

Рис. 2. Динаміка імпорту в Україну лікарської рослинної сировини у 2006–2014 рр., тис. тонн, млн дол. США

Найбільшим постачальником лікарської рослинної сировини в Україні протягом 2010–2012 рр. був Єгипет. У 2013–2014 рр. першість залишалася за Латвією та Єгиптом (рис. 3).

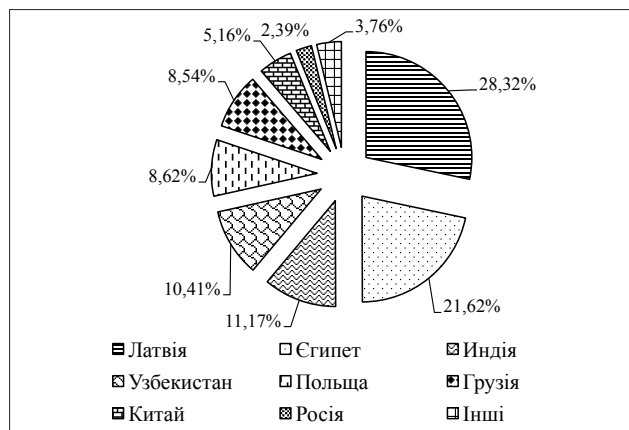

Рис. 3. Географічна структура імпорту в Україну лікарської рослинної сировини у 2014 р., % (у натуральному вираженні)

Товарну структуру імпорту лікарської рослинної сировини визначили здебільшого (рис. 4): ромашка (20,11%) та сенна (14,94%) [3].

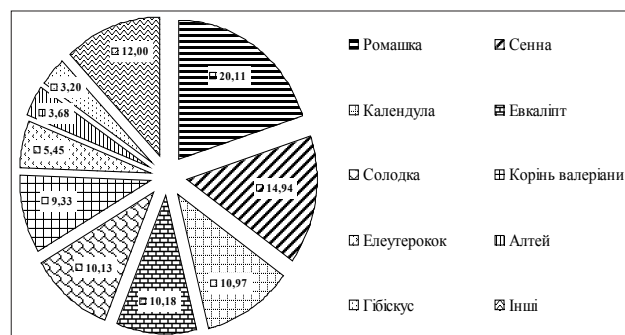

Рис. 4. Структура імпорту в Україну лікарських рослин за видами у 2014 р., %

Незважаючи на потужний переробний комплекс, який працює на українському ринку фітопрепаратів, потреби економіки України в лікарській і ефіроолійній сировині нині важко визначити через відсутність цивілізованого підходу, який давно вироблений у західних країнах: біржі, аукціони сировини, оптові фармацевтичні фірми та інші атрибути ринку.

У структурі імпорту лікарських рослин в Україні багато видів, які проростають у природних екосистемах та ефективно можуть культивуватися в промислових масштабах сільськогосподарськими товаровиробниками.

У зв'язку з цим важливим є розвиток виробництва лікарських рослин із сировини, виробленої і заготовленої вітчизняними аграрними підприємствами, а також забезпечення внутрішніх потреб та збільшення експорту якісної, екологічно безпечної готової продукції. Однак нагепер в Україні не досить багато виробників, що спеціалізуються на виробництві лікарських культур (рис. 5, 6) [4, с. 14; 5]. Тому місцеві аграрні підприємства мають унікальну можливість не тільки збільшити свою частку на внутрішньому ринку, але й претендувати на завоювання певної ніші на зовнішньому ринку.

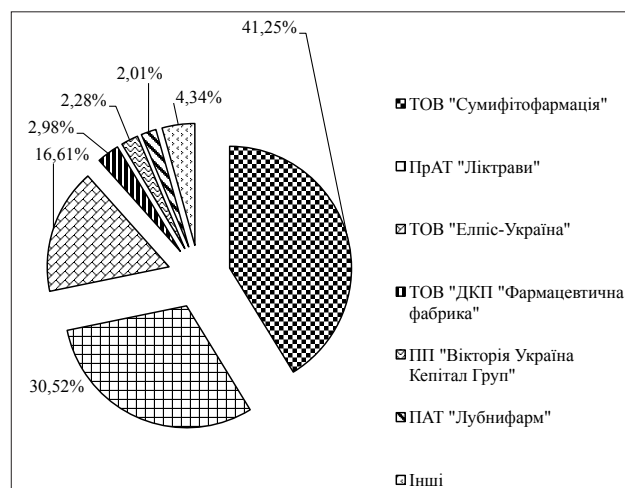

Рис. 5. Основні імпортери в Україну лікарської рослинної сировини у 2014 р., % (у натуральному вираженні)

Так, у результаті виробничої діяльності з культивування лікарських рослин окрім отримання товарної сировини проявляються і зовнішні (неринкові) ефекти, які створюють додаткові переваги в рамках багатofунк-

ціонального сільськогосподарського виробництва. Наприклад, на стик соціальної та екологічної складових багатофункціональності зберігається біорізноманіття (при рациональній системі заготовки дикорослих рослин), що підвищує культурно-освітній рівень сільського населення, а розвиток туризму стимулює охорону природних пам'яток, звичаїв, фольклору. Лікарські рослини стали невід'ємним елементом антропогенного ландшафту і їх культивування задовольняє естетичні потреби населення, а також дає змогу вирішувати екологічні проблеми, пов'язані зі збереженням запасів лікарських рослин у їх природному середовищі зростання, тобто знижує навантаження на дикорослі види, запаси яких обмежені.

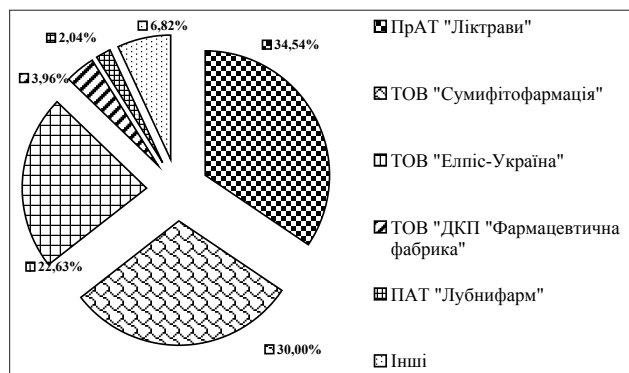

Рис. 6. Основні імпортери в Україну лікарської рослинної сировини у 2014 р, % (у грошовому вираженні)

Суттєвою є роль лікарського рослинництва як відтворювальної діяльності, яка дає змогу знизити експлуатаційне навантаження з відновлюваних природних ресурсів і підтримує екологічну рівновагу. Уже сьогодні у зв'язку зі збільшенням попиту на лікарські рослини на світовому ринку вітчизняні екологічні служби серйозно стурбовані безсистемною заготівельною діяльністю в гонитві за миттєвим прибутком. Найбільшу загрозу зникнення мають ті види лікарських рослин, які зарекомендували себе як дуже дієвий лікарський засіб.

Загалом, розвиток лікарського рослинництва дає змогу формувати сировинний компонент для виробництва натуральних, екологічно чистих та ефективних лікарських препаратів. Водночас таке сільськогосподарське виробництво дозволить знизити необхідність надлишкової експлуатації дикорослих запасів лікарських рослин [2, с. 75]. У перспективі потрібно лише збільшувати кількість видів, придатних для обробітки на полях сівозміни, і рационально використовувати ті рослини, які за своїми екологічними характеристиками не можуть бути використані для вирощування.

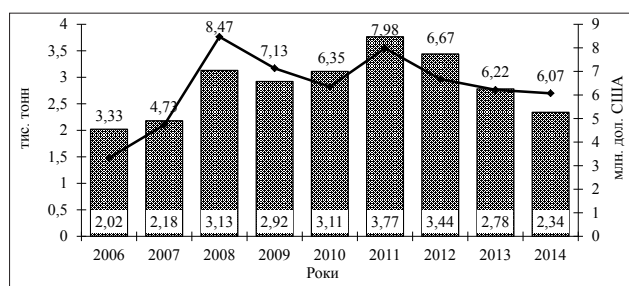

Рис. 7. Динаміка експорту з України лікарської рослинної сировини у 2006–2014 рр., тис. тонн, млн дол. США

Середньорічний показник експорту лікарської рослинної сировини з України коливається близько 3 тис. т продукції. При цьому найвищий рівень експорту був відзначений у 2008 році. У 2009 р. обсяг експорту лікарської рослинної сировини знизився на 0,21 тис. т (у грошовому вираженні на 1,34 млн дол. США) і досяг рівня в 2,92 тис. т продукції на суму 7,1 млн дол. США (рис. 7).

За 2013 р. з України було експортовано 2,78 тис. т лікарських рослин на суму 6,2 млн дол. США. Протягом 2014 р. з України було експортовано 2,34 тис. т лікарських рослин на суму 6,07 млн дол. США [3; 5].

Найбільшими споживачами українських лікарських трав протягом 2012–2013 рр. були Австрія, Польща і Росія; у 2010–2011 рр. – Польща і Росія. У 2014 р. до лідерів серед покупців з Польщі, Росії приєдналася Німеччина (рис. 8, 9).

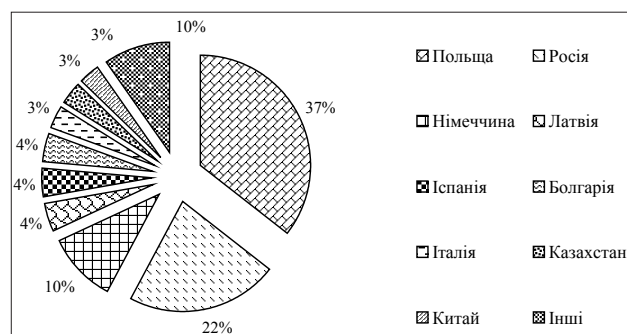

Рис. 8. Географічна структура експорту з України лікарської рослинної сировини у 2014 р, % (у натуральному вираженні)

Варто зауважити, що на початку формування споживчої кооперації в Україні (період нової економічної політики) за обсягом експорту лікарських рослин належало одне з перших місць в світі. Найважливішими ринками збуту були Гамбург і Лейпціг. Експортні заготівлі лікарських рослин проходили активно. Так, протягом весни-літа 1921 р. найбільше їх заготували Кременчуцька губспілка – 1830 пуд., Полтавська – 1576 пуд., Одеська – 836 пуд., Київська – 445 пуд. [6].

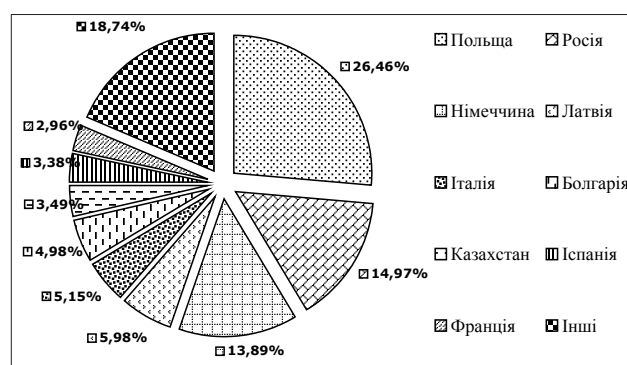

Рис. 9. Географічна структура експорту з України лікарської рослинної сировини у 2014 р, % (у грошовому вираженні)

Найбільше з України у 2011–2013 рр. вивозили розторопші. У 2014 р. найбільш популярними були каштан, кора жостеру і розторопша (рис. 10).

Найбільшим експортером українських лікарських трав у 2011–2014 рр. була компанія ТОВ «Сумифітофармація». Середньорічний показник експорту лікарської рослинної сировини з України коливається близько 3 тис. т

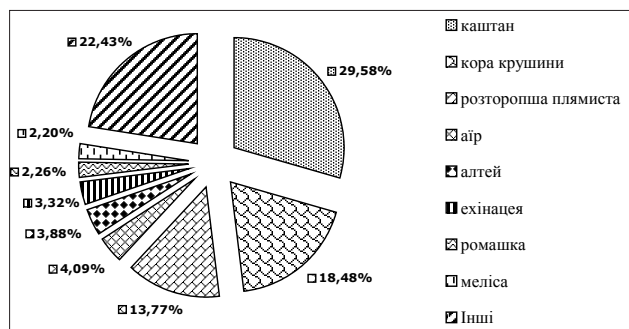

Рис. 10. Структура експорту з України лікарської рослинної сировини за видами у 2014 р, % (у натуральному вираженні)

продукції. При цьому найвищий рівень експорту був відзначений у 2008 р. У 2011 р. експорт показав зростання до 3,77 тис. т на суму майже 8 млн дол. США, перевищивши показники рекордного 2008 р. А в 2012 р. вже був спад до 3,44 тис. т, загальною вартістю 6,7 млн дол. США. За 2013 р. з України було експортовано 2,78 тис. т лікарської рослинної сировини на суму 6,2 млн дол. США. Зіставлення експорту та імпорту демонструє те, що в останні роки обсяг експорту перевищує імпорт у 2-3 рази, з чого випливає, що українські виробники в більшості випадків працюють на вітчизняній сировині.

Отже, за останні роки результати діяльності підприємств та організацій на ринку лікарської рослинної сировини підтверджують збереження тенденції активізації зовнішньоекономічної діяльності поряд із спадаючим обсягом зовнішньоторговельних операцій. Найважливішими складовими системи зовнішньоекономічної політики, як відомо, є зовнішньоторговельна, зовнішньо-інвестиційна, валютна та митна політики [1; 8]. Проте на рівні ринку лікарської рослинної сировини, на нашу думку, зміни можуть вноситись в зовнішньоторговельну та зовнішньо-інвестиційну політики, а на митну та валютну політику оператори ринку і регулюючі державні органи даної галузі впливу ніякого не мають.

Для удосконалення зовнішньоекономічної політики, на нашу думку, доцільним буде розробити стратегію розвитку зовнішньоекономічної політики на ринку лікарської рослинної сировини. Основною метою такої стратегії, ми вважаємо, є розвиток експортного потенціалу галузі лікарського рослинництва та збільшення іноземних інвестицій. Стратегічними пріоритетами стратегії повинні стати: експортна та імпортна політики (зовнішньоторговельна політика) та зовнішньо-інвестиційна політика. На наш погляд, вдосконалення розвитку стратегії зовнішньоекономічної діяльності на ринку лікарської рослинної сировини має відбуватися з урахуванням таких еколого-економічних заходів:

- вибір закордонного контрагента щодо цінової політики;
- запровадження на практиці розроблених національних правил належного культивування і збору лікарських рослин гармонізованих із міжнародними стандартами (GACP) та адаптація їх до вітчизняного виробника;

- обґрунтування структури видового асортименту лікарських засобів, які можуть бути отримані внаслідок промислового перероблення основних видів рослинної лікарської сировини;

- створення необхідної інфраструктури вирощування, заготівлі, первинного перероблення, зберігання, транспортування лікарської рослинної сировини;

- мінімізація логістичних витрат у складі операцій експорту/імпорту та оцінки умов поставки (транспортування);

- аналіз виду товару (послуги), на який впливатимуть вимоги чинного законодавства щодо оподаткування зовнішньоекономічної діяльності;

- дослідження фази розвитку конкурентів у сфері зовнішньоекономічної діяльності (як вітчизняних, так і закордонних);

- з урахуванням можливостей вирощування, а також заготівель з дикорослої сфери усіх необхідних видів рослинної лікарської сировини до мінімуму варто скоротити обсяги їх імпорту;

- оцінка співвідношення як за формами здійснення зовнішньоекономічної діяльності, так і за співвідношенням фінансової чи інвестиційної та іншої діяльності підприємства у визначений період.

Для виконання завдань у рамках названих еколого-економічних заходів необхідно розробити державні заходи з підтримки сільськогосподарських товаровиробників, стимулювання раціонального використання та охорони земель, проведення ефективної протекціоністської політики з метою забезпечення імпортозаміщення препаратів з лікарської рослинної сировини вітчизняним виробництвом останніх, а також упровадження сучасних методів управління і системи інтегрального контролю показників її якості та безпеки на етапах переробки, транспортування й зберігання.

Висновки. Таким чином, зовнішня торгівля товарами упродовж 2006–2014 рр. була орієнтована більше на експорт, аніж на імпорт. При цьому обсяги експортної торгівлі лікарською рослинною сировиною, починаючи з 2010 р., повільно спадали, а динаміка їх імпорту протягом всього періоду була нестабільною і мала хвилеподібний характер. У 2014 р. обсяги експорту та імпорту товарів сягнули мінімальних значень: 6,07 та 2,37 млн грн відповідно.

В умовах сталого розвитку, за необхідності проведення політики імпортозаміщення, підвищення зайнятості населення, організація екологічного виробництва лікарської рослинної сировини є одним із ключових факторів, що визначають ефективний розвиток цієї галузі. Перспективи розвитку зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною повинні бути пов'язані насамперед з метою забезпечення національної безпеки держави у сфері постачання населенню лікарських препаратів рослинного походження. Держава повинна бути зацікавлена в створенні умов для залучення вітчизняних інвесторів у цей бізнес. Для цього в Україні необхідно створити сприятливий інвестиційний клімат на досліджуваному ринку, спростити законодавчу базу, ширше використовувати світовий досвід і поступову глобалізацію вітчизняної економіки.

Список використаних джерел:

1. Джусов О.А. Стратегічні альтернативи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств / О.А. Джусов, А.Д. Прокоф'єва // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій. – 2014. – Т. 22, вип. 3. – С. 24-31.
2. Дорошкевич И.Н. Лекарственное растениеводство: тенденции и перспективы / И.Н. Дорошкевич // Известия НАН Беларуси. Серия аграрных наук. – 2010. – № 1. – С. 71-76.
3. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2014 році : [стат. збірник] / За заг. кер. А.О. Фризоренко. – К.; Держстат України, 2015. – 153 с.

4. Никитюк Ю.А. Еколого-економічний аналіз сучасного стану ринку лікарської рослинної сировини в Україні / Ю.А. Никитюк // Збалансоване природокористування. – 2015. – № 1. – С. 12-15.
5. Обзор рынка лекарственного растительного сырья Украины 2014 : [аналитический сборник] / Маркетинговая компания Синергия, 2015. – 37 с.
6. Оніпко Т.В. Виробничі галузі споживчої кооперації України в контексті нової економічної політики (1921–1928 рр.) : [монографія] / Т.В. Оніпко ; Полтав. ун-т економіки і торгівлі. – Полтава, 2010. – 381 с.
7. Сільське господарство України за 2014 рік : стат. збірник / Державний комітет статистики України ; за ред. Ю.М. Остапчука. – К. – 2015. – 384 с.
8. Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період: Аналітична доповідь / І.В. Клименко, О.А. Федірко, І.В. Ус. – К. : НІСД, 2011. – 72 с.
9. Україна у цифрах 2014 : [стат. збірник] / За заг. кер. О.Г. Осауленка. – К.; Держстат України, 2015. – 249 с.
10. Экспорт и импорт Украины [Электронный ресурс] : статистические данные. – Режим доступа : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/eximp.php>.

Аннотация. Проанализированы современное состояние и тенденции развития внешней торговли лекарственным растительным сырьем. Выявлены основные закономерности и эколого-экономические особенности развития внешней торговли на отечественном рынке лекарственного растительного сырья. Определены показатели динамики экспорта и импорта на рынке лекарственного растительного сырья Украины, а также их товарная и географическая структура. Предложены эколого-экономические меры стимулирования развития внешней торговли лекарственным растительным сырьем. В рамках указанных мероприятий обоснована необходимость проведения эффективной протекционистской политики с целью обеспечения импортозамещения препаратов из лекарственного растительного сырья отечественного производства, а также внедрения современных методов управления и системы интегрального контроля показателей ее качества и безопасности.

Ключевые слова: внешняя торговля, рынок, лекарственное растительное сырье, эколого-экономические аспекты, развитие.

Summary. This paper deals with the current state and development trends in the foreign trade of the medicinal vegetable raw materials. The author finds basic patterns, as well as ecological and economic peculiarities of development in the foreign trade of Medicinal vegetable raw materials in the domestic market. The author defines indicators of exports and imports dynamics on the market of the medicinal vegetable raw materials of Ukraine, as well as its commodity and geographical structure. Ecological and economic measures to stimulate development in the foreign trade of the medicinal vegetable raw materials have been suggested. Within these activities the necessity of effective protectionist policies in order to import drugs from medicinal plants of domestic production and introduction of modern management methods and systems integrated monitoring indicators of quality and safety.

Key words: foreign trade, market, medicinal vegetable raw materials, ecological and economic aspects, development.